

Ioan-George ANDRON

CALAMITĂȚI NATURALE ȘI EPIDEMII ÎN BRAȘOV ȘI ȚARA BÂRSEI ÎN SECOLELE AL XVIII-LEA ȘI AL XIX-LEA

În Europa, ca de altfel în toată emisfera nordică, secolul al XVIII-lea se situează la apogeul „miciei ere glaciare”, încadrată de specialiștii climatologi în intervalul 1640–1850 și caracterizată printr-un număr mare de ierni geroase și prelungite, alternând cu perioade cu precipitații excesive și cu perioade de secetă prelungită.¹

În condițiile în care economia țărilor europene, inclusiv a Transilvaniei, caracterizată printr-un echilibru fragil între producție și consum², se baza în proporție covârșitoare pe cele două ramuri ale agriculturii, cultivarea plantelor și creșterea animalelor, factorii de climă au avut o mare influență asupra recoltelor, asupra nivelului de trai și chiar asupra existenței unei părți considerabile a locuitorilor. Transilvania a cunoscut în secolul al XVIII-lea 17 ani cu ierni grele, 46 ani ploioși (din care 19 cu inundații și 14 cu grindină) și 37 ani cu călduri excesive (din care 17 secetoși), iar din punctul de vedere al recoltelor înregistrate în 87 de ani, 30 de ani cu recolte bune au alternat cu 20 de ani de recolte mediocre, 29 de ani cu recolte slabe și 9 ani cu foamete parțială și pe plan local.³

Iernile grele și prelungite, cu mari căderi de zăpadă și geruri excesive, reprezentau un factor de risc pentru sănătatea și viața locuitorilor prin epuizarea prematură a rezervelor alimentare și expunerea organismului, astfel slăbit, la un frig continuu, în condițiile modeste de locuire ale celei mai mari părți a populației. În condițiile unor ierni aspre și lungi, aceleași efecte le resimțeau animalele domestice, consumarea nutrețului înaintea apariției vegetației de primăvară avea ca efect slăbirea și chiar moartea multor animale, adică dispariția uneia din principalele resurse de hrană și venituri ale țăranilor. O iarnă prematură, care începea în octombrie, împiedica strânsul recoltei, iar o iarnă târzie, geroasă și fără zăpadă avea efecte negative asupra recoltei următoare. Zăpezile abundente, prin întreruperea comunicațiilor, puneau în pericol viața oamenilor rămași izolați, fără resurse de hrană, expuși frigului și animalelor sălbatice.⁴

Ploile torențiale, ruperile de nori, furtunile urmate de inundații, vijeliile și grindina, umiditatea excesivă și verile reci produceau pagube importante culturilor agricole, pomilor fructiferi și viței de vie și adesea făceau victime în rândul oamenilor și animalelor.⁵

Seceta prelungită și lipsa apei aveau ca urmare compromiterea recoltelor, scumpirea excesivă a cerealelor și nutrețului, pe care mulți nu își puteau permite să le cumpere, hrănindu-se cu înlocuitori de o valoare nutritivă scăzută. Aceleași efecte nefaste asupra semănăturilor și nutrețurilor le avea și alternanța anilor secetoși cu cei ploioși, a lipsei apei din sol cu excesul de umiditate.⁶

¹ Toader Nicoară, *Variații climatice și mentalități colective în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (1700–1830)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, VII–VIII, Satu Mare, 1986–1987, p. 250.

² Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1899)*, Ed. Silex, București, 1993, p. 23.

³ *Ibidem*, p. 126.

⁴ Toader Nicoară, *loc. cit.*, p. 256.

⁵ *Ibidem*, p. 257.

⁶ *Ibidem*, p. 257–258.

Dereglările climatice aveau adesea ca efect înmulțirea excesivă a șoarecilor, șobolanilor, melcilor, omizilor, a unor insecte precum lăcustele și cărăbușii, cu efecte dezastruoase asupra culturilor și proliferarea epizootiilor care decimau animalele domestice.⁷

O alimentație insuficientă, săracă în calorii și vitamine, ducea la slăbirea organismului, care devenea vulnerabil la boli, ca difteria, febra tifoidă, vărsatul, frigurile, tusea măgărească, scarlatina, gripa, gălbenarea și nu în ultimul rând ciuma, „cavaler al Apocalipsului“, flagel care s-a atenuat în occident o dată cu secolul al XVIII-lea, ultima sa manifestare de amploare producându-se în 1720 la Marsilia, dar care a rămas de temut în Europa răsăriteană.⁸

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea în Țara Bârsei alternează ani ploioși și secetoși. Între 4 și 6 iulie 1699 au fost ploi abundente și mari ruperi de nori, anul 1700 a fost secetos, 1702 a fost foarte ploios, în 1704 a fost o secetă cumplită, iar anii 1705 și 1706 au fost ploioși. În verile anilor 1709 și 1710 au avut loc invazii de lăcuste venite de peste munți, din Țara Românească și Moldova.

În anul 1709, niște țigani reînțorși din Moldova – unde se refugiaseră din pricina războiului curuților – aduc ciuma la Gheorghieni, iar de aici a ajuns, prin Sighișoara, până la Sibiu. Pentru prevenirea extinderii epidemiei, Guvernul Transilvaniei cere Magistratului Brașovului să ia unele măsuri prin care să se evite aglomerațiile de oameni, să interzică ținerea târgurilor și trecerea oamenilor din ținuturile „infectate“ spre cele „sănătoase“.⁹

La 23 octombrie 1710, Johann Böhm a fost numit la Brașov „predicator de ciumă“ și totodată s-a reeditat cartea lui Sebastian Pauschner apărută la Sibiu în 1530 sub titlul „O mică îndrumare cum să se poarte fiecare la vremea neprielnicei molime a ciumei“, în care sunt tratate cauzele, semnele prevestitoare, simptomele, descrierea bolii, sfaturi de urmat pentru evitarea contagiunii, precum și indicații și rețete de tratament.¹⁰ S-au luat măsuri foarte severe de control al căilor de acces în district dinspre Sighișoara și Făgăraș, punându-se paznici de drum în pădurile Apaței și Codlei, interzicându-se orice contact cu locuitorii altor ținuturi. Încă din 1709 a fost interzisă vânzarea vinului, ulițele suburbane au fost barate, accesul în oraș a fost permis numai pe Strada Lungă, iar în spatele barierelor s-au ridicat spânzurători ce avertizau asupra pedepsei pe care o putea atrage circulația pe căile nepermise.¹¹

Țara Bârsei a fost ferită de acest val de epidemie, măsurile de carantină luate de conducerea Brașovului dovedindu-se eficiente.

În următorii ani capriciile climatice continuă, inundațiile alternând cu secetele. Între 28 februarie și 20 iunie 1714 nu au căzut deloc precipitații, urmarea fiind scumpirea cerealelor, câbla de grâu ajungând să se vândă la Brașov cu 5 florini.¹² Au urmat doi ani cu precipitații excesive, apoi alți doi de secetă cumplită; în anul 1717 nu a plouat aproape deloc, au secat fântânile și râurile, iar vegetația și culturile agricole s-au uscat. Pe un Penticostar dăruit de Constantin Brâncoveanu bisericii Sf. Nicolae din Șchei s-a găsit următoarea consemnare:

⁷ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 24.

⁸ Fernand Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. I-II, Ed. Meridiane, București, 1984, I, p. 87.

⁹ Caius T. Jiga, *Măsuri carantinale în epidemia de ciumă de la 1709–1710 din sudul Transilvaniei*, în *Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii și note*, Ed. Medicală, București, 1972, p. 71.

¹⁰ Sebastian Pauschner, *O mică îndrumare cum să se poarte fiecare la vremea neprielnicei molime a ciumei*, în *Povăzătorii sănătății. Crestomația educației sanitare în România*, Ed. Medicală, București, 1976, p. 21–29.

¹¹ Paul Binder, *Epidemiile de ciumă din Transilvania în secolul al XVIII-lea (1709–1795)*, în *Retrospective medicale. Studii, note și documente*, Ed. Medicală, București, 1985, p. 175.

¹² Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 136.

„Într-acest an [1717] despre toamnă foarte secetă mare s-au început, care n-au mai fost și s-au întărit seceta foarte, iarna fiind și aceea fără zăpadă, spre primăvară foarte fiind secetă, întărindu-se seceta spre primăvară, cât cea mai multă parte a apelor și a fântânilor de tot au pierit și s-au secat, cât și aici în oraș și în cetate cele mai puține fântâni erau cu apă, iar a treia fără. În vleit 1718 mai 28 fiind seceta mare foarte, început-au foc, de au ars mai toate satele Țării Bârsei și cetatea Brașovului în doao rânduri au ars tare și rău, a treia parte arzând au [trecut] focul la Blumăna împingându-l vântul din sus despre Șchei ... și de au bătut vântu despre câmpu asupra cetății, ar fi ars toată cetatea și Șchei”¹³.

Seceta a continuat și în primăvara și vara anului 1718, recolta de cereale fiind compromisă:

„Cînd au înblat văleatu 1718, fu seacetă foarte mare, fântâni secară pe multe locuri. Și sate la câmpie pentru apa să pustiiră și bucate de primăvară nu fură mai nemic, nici de toamnă. Și ajunseră bucatele la mare scumpeate pân la seacere, grâul feadel [ferdela] 100 florinți, săcara de-al doil florinți, mălaiu iar așa. În Țara Bârși și în Chizdovea Săcui, Păducele au măcinat și lobodă de mâncare și rădăcină de papură, și la câmpie tiu[leu] de cucuruz zdrobiră în piio și le măci[na], făcând mămă[ligă]. Fân nu fu, ci tăiară cracuri cu frunză de stejar, de fag și tăia iarna păduril[e] și trecură și în Țara Rum[â]nească cu marha de ernară, că acolo cresc iarna toată iarna că n-au fost zăpadă, iar foamete fu și acol[o]. Și aici n-au fost iarnă grea, iar în Țara Turciască au fost grâu destul, de aduseră în Țara Rumânească”¹⁴.

După cum scria Braudel¹⁵: „O recoltă proastă, treacă-meargă. Dacă însă sunt două, prețurile cresc, foamea se instalează, și niciodată singură: mai devreme sau mai târziu, ea deschide poarta epidemiilor”.

Ciuma se instalase în Țara Românească și în Moldova încă din 1716, iar generalul Tiege anunțase deja despre pericolul pătrunderii acesteia în Transilvania pe Etienne de Steinville, comandantul trupelor imperiale de la Sibiu. Pe fondul foametei generale datorate secetei cumplite, cu toate măsurile de prevenire și combatere a epidemiei, cuprinse în ordonanțele emise de către secretarul guvernului și protomedicul Transilvaniei, doctorul Samuel Köleséri¹⁶, la 6 iulie 1717, la 21 decembrie 1717, 12 decembrie 1718 și 30 august 1719, ciuma izbucnește și în Transilvania. La 1 octombrie 1718 Magistratul Brașovului constituie un comitet administrativ numit „Directorium”, din care făceau parte Michael Fronius, medicul Johannes Albrich, Simon Cristof și Andreas Tartler, care să conducă treburile orașului în lipsa Magistratului¹⁷, refugiat din oraș pe timpul epidemiei¹⁸.

¹³ Candid C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. I–II, Brașov, 1943–1946, I, p. 274–275.

¹⁴ Ilie Corfus, *Însemnări de demulti*, Iași, 1975, p. 116.

¹⁵ Fernand Braudel, *op. cit.*, I, p. 80.

¹⁶ Paul Binder, *loc. cit.*, p. 180–181.

¹⁷ *Arhiva Magistratului Orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate* (în continuare AM–IAN), D. G. A. S., vol. I–II, București, 1959–1961, I, doc. nr. 186, p. 55.

¹⁸ Paul Binder, *loc. cit.*, p. 178.

În, „Istoria sfintei besereci a Șcheilor Brașovului“, Radu Tempea (1691–1742) relatează împrejurările în care molima a pătruns în Brașov, mai întâi în Cetate, de unde s-a răspândit și în suburbii:

„ ... luna Iulie 25 s-au început a muri de ciumă în Brașov, și într-acesta chip s-au întâmplat, că murind în Săcui înlăuntru în vro două, trei sate de ciumă, fost-au mers un sas din cetate măsurari la scânduri într-acolo, și viind acasă numaidecât au murit. Deci nesimțindu-să de acea boală, mers-au rudele și l-au îngrijit de s-au îngropat cum le era obiceiul; și dintr-acela s-au umplut rudele și au început a muri unul astăzi altul mâine și deși cunoștea ce boală e, ei tot o acoperea și să tăgăduia, până ce au ciumat și o sască a cantorului în curtea beserecei sașilor. Acela, îndată cum au priceput, au dat veste și trimițând domnii, l-au închis să nu iasă; așijderea deci unde s-au mai priceput i-au închis, până la septembrie 1. Deci, îngrijindu-să domnii, s-au sfătuit să iasă din cetate, și tot ațâțându-să până la septembrie 27, au ieșit; și septembrie 28, duminică, s-au închis cetatea. Deșchisu-s-au și luni, septembrie 29, de au mai eșit cine au vrut ca un ceas, două. Dintr-această zi s-au oprit și de-a merge sașii la beserecă și de a trage clopotele după obicei, numai ce bătea de 3 ori clopotul cel mare, de câte trei ori în zi. Iară moarte prea mare n-au fost, numai doi-trei de zi și cinci-șase și unu, până nu s-au ostit, au murit [...]. Aceste au fost în cetate, iar de îngropat nu s-au îngropat la beserecă din ceas ce s-au priceput, ce i-au dus cioclii din jos despre Blumăna într-o baște și acolo i-au îngropat. Iară porțile tot [nu] s-au deșchis, dară nu ieșia nici întra nimini, numai ce scotea sacii cu bucate și-i pune înaintea porții și să da îndărăt și așa mergea morarii de lua bucatele și le măcina; și când le ducea așijdere făcea, că nemții sta cu pușcile asupra unora și altora să nu să amestece, ce vorovea de departe cine ce avea cu cineva, și de două sau trei ori în săptămână să deșchidea“.

În continuare, Radu Tempea scrie despre foametea care a afectat Brașovul și Țara Bârsei în vara anului 1718, în condițiile scumpirii deosebite a cerealelor, determinată de secetă:

„Într-această vară au fost multă secetă, cât primăvara era grâu cu doi florini găleata, iar deacă au văzut oamenii că nu e ploaie să să poată face bucatele de primăvară, până la iulie s-au suit găleata de grâu la trei florini, iar la septembrie s-au suit la cinci florini iar de la septembrie, de când și cetatea s-au închis, s-au vândut găleata cu șase florini și bani 60, și mălaiul tot ca grâu. Într-această vreme de la noiembrie până la [...] sărăcimea mânca turtă de in de la pioa de ulei, turta la ghenarie 8 s-au dat cu opt bani, și unii avea și câte puțin mălai de mesteca, iar alții goală o mânca“.

Într-un stil sobru, lipsit de orice efect dramatic, cu o aparentă detașare, cronicarul relatează împrejurările în care ciuma a pătruns, s-a răspândit și s-a manifestat în Șchei. Se pare că la proliferarea molimei a contribuit complicitatea familiei unui decedat (care manifestase semne suspecte de ciumă) cu bărbierii orașului, chemați de vecini vigilenți – sau mai degrabă temători – să

constate dacă moartea acestuia se datorase sau nu ciumei. Motivația păstrării și respectării tradițiilor creștinești de înmormântare, adânc înrădăcinate în mentalitatea vremii, a fost mai puternică pentru membrii familiei decedatului, care, în pofida pericolului la care se expuneau ei înșiși și întreaga comunitate, au ales să-i mituiască pe bărbierii care au declarat cazul ca nefiind suspect, iar înmormântarea s-a făcut „cum să cade, cu preoți, doi slujind“:

„Iară în Șchiai s-au început ciuma într-acesta chip: avgust 3 au murit în Ciocrac Mihai zet șahanului Radului, care nu s-au ivit, socotind cine l-au scăldat că sânt niște gălci alte, din care tocma la septemvrie 11 au murit tot într-aceia casă o fâmeie streină; și simțind puțin, n-au cutezat vecinii să untre, până ce au dat de știre și/au trimis domnii bărbieri să vază de e ciumată au ba, care cum în urmă s-au spus, să fie luat oarece bani, să zică că nu e de ciumă; și așa au zis. Deci, auzind vecinii așa, au intrat și o au grijit și s-au îngropat cum să cade cu preoți, doi slujind. Deci dintr-aceia iar s-au umplut vro câțiva, ce n-au prea murit într-aceia parte de oraș, fără vre-o cincisprăzece de toți, pân la ghenarie, la februarie 1, 81.

Iar septemvrie 1718 au murit pe Tocile vr-o trei-patru, carii temându-să, i-au îngropat acolo pe unde au putut noaptea pe ascuns, și-ntr-aceia s-au încins colea, colea, de tot au murit unul de zi, aorea cinci, șase, pân la ghenarie 1 pân la șapte, opt de zi, pin postul Crăciunului s-au suit, cu puținte de pe Cacova, ce au murit și acolo; până la ghenarie 1, de toți au murit [. . .], dară au murit copiii mai mulți, că cei mari mai mulți s-au întors.

Iară când au fost septemvrie 16, dat-au de la sfat poruncă, cum tot omul să auză și să știe, că le-au dat voie tuturor să meargă, cine încătrăo va putea până nu să închide vremea, că începuse în Brașovechi a muri și în Blumâna. Pân s-au ostoit vor fi murit șasăsprăzece mii în tot Brașovul.

Deci au poruncit aici la Șchiei cum să caute să puie oameni ciocli, carii, unde s-ar simți că au murit, să meargă numai ei să-l îngroape în curtea sau în grădina unde va muri; iar alt nimini să nu să afle din rude acolo, ci unde vrea muri îi oprea să nu iasă din casă sau din curte cei rămași. Numai această poruncă nu o prea ținea, ce tot ieșea, dar noaptea mai cu samă să ducea cei ce putea unde avea treabă. Deci, tânjind oamenii căci nu lasă să-i îngroape la beserecă la locurile lor, le-au zis să afle o grădină în care să-i îngroape. Și pân la noiemvrie 10, tot pe unde au putut i-au îngropat. Apoi, de multă supărare și rugămintă au îngăduit domnii de au închis locul de la Slon în sus spre Ciocrac și acolo să îngroape, zicând că nici domnii nu pot îngădui să să îngroape la locurile lor și pentru nemți, că zicea că de vor scoate vrun om mort de ciumă și peste trei, patru ani, dintr-aceia încă să vor ciuma și alții.

Și murea în postul Crăciunului când și când câte doi, trei și să rânduise cu porunca sfătului patru ciocli de aici din Șchei de la octomvrie 1, 1718, carii lua de lună șapte florini unul. Și într-această ciumă s-au cheltuit de la sfânta beserecă mai mult de florini o mie cu cioclii, că deaca s-au mai înglotat moartea, s-au mai pus și alți doi și cu scânduri și cuie și săpi ce au tribuit și cu o sumă de bucate ce s-au împărțit săracilor pe ascuns, neștiind ei. Iar dinaintea Crăciunului s-au început pe Tocile omor foarte tare, câte zece, cincisprăzece pe zi, până după Bobotează. Apoi

s-au mai potolit, de murea cinci, șase pe zi, până către Paști. Și prin postul cel mare începu și foamea a să întări și pe după Paști, că era găleata de grâu florini opt, mălaiu tot așa, turta de ulei bani zece; și în postul cel mare mânca creștinii sânge de vită cu tărâțe și mânca rânsă; și atât să făcuse oamenii negri ca tăciunii și mieuna ca pisicii.

1719, aprilie 25. După Paști iar s-au întărit ciurma de murea de zi zece, cincisprăzece pân la Rusalii. Iar în postul Sânpietriului s-au încins a muri câte douăzecișicinci, treizeci și mai bine de zi; atunci și în Cetate și în Blumâna și în Brașovechi să întărise omorul, cât să spărease oamenii că nu va mai rămânea nimini.

Într-acest an s-au făcut bucatele bune și s-au ieftinit de au venit la trei florini după secere; numai oamenii murea pe la câmp, la fânuri și la secere și rin munți.

Într-această ciumă au murit și popa Ion Cărăuș, 1719, iunie 18; și mai în urmă au murit și Staicu dascălul, zet ego, sin diaconul Tudor.

După aceea, de la iulie 25, pe la agust, s-au mai încetat moartea, că cine și ciurma să întorcea și pân la septemvrie 10 s-au ostoit ciurma de aici. Și la Crăciun s-au deșchis și drumurile și au început oamenii cei fugiți a să aduna. Și cei morți de această ciumă din Șchei s-au găsit, care s-au știut, trei mii, iar în cetate și în Blumâna și în Brașovechi patrusprăzece mii.

Într-acest an au murit de ciumă în toate satele Țării Bârsei și în toată Țara Muntenească și în Moldova și mai în toată Evropa. La începutul aceștii ciume, foarte curând să umplea oamenii unii de la alții, pân când au început a să ostoii; iar deaca au început a să ostoii, nu să umplea ca întâi.

Într-această ciumă poruncise domnii de osebite case în care strângea pe cei betegi, de-i ducea acolo cu sila dărăbanții, în cetate, în Brașovechi, în Blumâna, în Șchei. Și deaca s-au ostoit ciurma au umblat cioclii prin toate casele de au scos paturi, straie, perini și alte boarfe în care zăcuse ciumații și le strângea la un loc și le ardea¹⁹.

Despre această epidemie, în cronica sa dedicată istoriei bisericii Sf. Nicolae din Șchei, preotul Nicolae Grid (?–1815) a consemnat următoarele:

„1718. 25. Iulie. Au fost ciumă la Brașov, care s-au început dintr-un măsuru [tâmplar] Sas, care ducându-se să aducă scânduri de la un sat din Haromseghiu [Trei Scaune] unde era ciumă, cât au venit acasă au murit; iară rudele neștiind pricina morții lui, au venit și l-au îngropat după obicei, însă deși cumva au cunoscut Sașii boala, dară tot au acoperit până ce au murit în curtea bisericii lor o Sască [săsoaică] a cantorului lor, atuncea au început a închide casele care să primejduia până la 1-ma septemvrie. Deci încingâ[n]du-se mai tare, la 28 [indescifrabil] s-au închis cetatea, și au închis și biserica ca să nu mai meargă Sașii la biserică, nici să tragă clopotele, fără lovea clopotul cel mare de câte trei ori în zi.

¹⁹ Radu Tempea, *Istoria sfintei besereci a Șcheilor Brașovului* (ediție îngrijită de Octavian Șchiau și Livia Bot), Editura pentru literatură, București, 1969, p. 92–96.

Fost-au foarte foamete pã această vreme, încât sãrãcimea mãnca turte de ulei și coji de pitã; și era turta de ulei cu 8 bani, iarã gãleata de grãu cu 8 florinți. La 1719. 10. Septemvrie, s-au ostoit ciuma, și la 25 Dechemvrie s-au deschis bisericile și drumurile, și au început a se aduna oamenii de pe unde erau fugiți. Însã din Șcheiu s-au gãsit 3000 morți, iar în Cetate, Blumãna și Brașovulvechi 14000. Într-aceastã ciumã s-au cheltuit din Cassa Bisericii la ciocli, la scãnduri și cuie pentru coșciuge și la bucate care s-au împãrțit pã tainã fãrã de a ști Sașii, 1000 de florinți.

Într-acest an în toate satele țării Bãrsii au fost omor de ciumã, și în țara rumãneascã, și în Moldova și mai în toatã Evropa²⁰.

Johann Albrich, „Stadt-Physicus“ al orașului Brașov, membru al „Directorium-ului“ instituit de Magistrat pe timpul epidemiei, doctor în medicinã la Leyda și ulterior membru al Academiei Imperiale Leopoldine a Naturaliștilor, a redactat trei lucrãri referitoare la ciuma din Brașov. Una dintre ele, intitulatã „Scurt raport istoric despre epidemia pestilențialã care a bãntuit în Brașov, suburbii și Țara Bãrsei în anul 1718 și 1719“, a fost întocmitã la ordinul Guberniului Transilvaniei de la Sibiu.²¹

De la începutul raportului, bazat pe observațiile sale directe asupra bolnavilor ca martor ocular, ca director și sanitar, cât și pe baza relatărilor pertinente ale chirurgilor, Albrich își recunoaște cu onestitate ignoranța în ceea ce privește originea, natura și efectele „virusului“. După o prezentare a simptomelor care se manifestau la cei mai mulți infestați (febrã, frisoane, vomã sau senzație de vomã, crampe stomacale, sete nepotolitã, astenie, anxietate, spasme, somnolență permanentã sau dimpotrivã, o stare continuã de veghe agitatã, buboai, „carbunculi“, „peteșii roșii sau negre“ etc.), Albrich face observații interesante privind vulnerabilitatea la ciumã a diferitelor categorii de subiecți, pe criterii de vârstã, sex, stare materialã și chiar temperament. El a constatat cã, în faza de început a molimei, „virusul contagios“ îi atacã mai repede și mai ușor pe copii și pe tineri, sexul feminin, pe cei cu temperament sanguin sau flegmatic sau cu ambele aceste temperamente, cât și pe oamenii sãraci. Atunci când dobãndea o virulență mai mare, virusul molipsea oameni feluriti, fãrã deosebire de vârstã sau de persoanã. Unii oameni nu au fost atacați de ciumã, deși îi îngrijeau pe cei bolnavi, locuiau în aceeași casã sau petreceau un timp îndelungat în aceeași camerã cu bolnavii. Ba mai mult, au fost cazuri ale câtorva copii care au supt la sânul mamelor atinse de ciumã și au rãmas în viață, deși mamele lor au murit. Unii oameni – și aceștia au fost cei mai mulți – au fost atinși de boalã o singurã datã, iar alții de douã și chiar de trei ori.²²

În sfârșit, Albrich noteazã cã, în aceastã perioadã (1718–1719), în afarã de cei morți de ciumã, s-au produs și decesuri cauzate de alte boli, ca „ofticã“ (tuberculozã pulmonarã), „dropicã“ (hidropizie), „dambla“ (apoplexie, paralizie) și „vãrsat de vânt“ (variolã). Ciuma a atins punctul culminant în luna august a anului 1719, dupã care a urmat perioada de regres, în care boala s-a manifestat mai ales prin febre intermitente, urmate la scurt timp de deces.²³

²⁰ Apud Ion Mușlea, „Însemnãrile“ popii Nicolae Grid despre Șcheii de altãdatã și biserica lor, în „Țara Bãrsei“, an III, nr. 4, Brașov, 1931, p. 345–346.

²¹ Klaus Fabritius, *J. Albrich și ciuma de la Brașov din 1718–1719*, în *Apãrarea sãnãtãții ieri și azi. Studii, note și documente*, Ed. Medicalã, București, 1984, p. 63.

²² *Ibidem*, p. 66.

²³ *Ibidem*, p. 68.

Surprinzătoare sunt aserțiunile doctorului Albrich despre efectele tratamentelor medicale asupra bolii, afirmând că „dacă-i pun în cumpănă pe cei care și-au redobândit sănătatea lor de mai-nainte nerecurgând la nici un fel de medicament, ci doar cu ajutorul naturii binevoitoare, cu cei care și-au dat toată osteneala pentru a găsi un remediu, experiența arată că primii au fost mult mai mulți”²⁴.

Despre numărul victimelor ciumei din 1718–1719 în Brașov și Țara Bârsei, cifrele variază între 17.439 și 18.088 de persoane.²⁵ Potrivit unui document înaintat în ianuarie 1720 guvernului Transilvaniei²⁶, în intervalul octombrie 1718–decembrie 1719 în orașul Brașov au murit de ciumă 4.093 de persoane, din care 1.250 în cetate și 2.783 în suburbii. În districtul Brașov, același document înregistrează 5.340 de morți în cele 13 așezări libere și 6.546 de morți în satele iobăgești. Așadar, în oraș și district numărul morților a atins cifra de 15.979. Cronicarul Radu Tempea consemna 3.000 de morți în Șchei și 14.000 în cetate, Blumăna și Brașovechi²⁷, cifre preluate și de Nicolae Grid²⁸. Pentru orașul Brașov, pe cartiere, sexe și categorii de vârstă, numărul morților se prezintă astfel²⁹:

	capi de familie		tineri	copii	TOTAL
	bărbați	femei			
Cetate	228	260	400	485	1.373
Suburbii	303	388	1.008	976	2.675
Stupini	28	23	17	98	166
Dârste	12	10	9	51	82
Oraș Brașov	571	681	1.434	1.610	4.296

Se constată că ciuma a afectat într-o măsură mai mică populația adultă decât cea juvenilă, în cetate proporția decedaților aparținând acestei categorii de vârstă, fiind de 36% față de 64%, iar în suburbii de 26% față de 74%. Comparând numărul morților din cetate cu cel din suburbii, la adulți constatăm raportul de 39% morți în cetate, față de 61% în suburbii, iar la tineri și copii raportul este de 29% tineri și copii decedați în cetate față de 71% tineri și copii decedați în suburbii. Aceste constatări își au explicația, pe de o parte, printr-o izolare mai eficientă a populației din cetate, iar pe de altă parte, prin rezistența mai scăzută a populației tinere și a copiilor în fața bolii. În descrierea ciumei din Brașov, doctorul Johann Albrich includea în categoria celor mai vulnerabili pe copii, pe tineri și pe oamenii săraci. Or, tocmai în suburbii locuia în cea mai mare parte atât sărăcimea orașului, cât și populația tânără.

După ciuma din anii 1717–1719, în Transilvania a continuat alternanța anilor secetoși (1721, 1726, 1728, 1732, 1733) cu ani excesiv de ploioși (1729, 1733, 1734, 1735, 1736) și ani cu foamete (1727, 1730, 1740). În Țara Bârsei au fost inundații în 1730, secetă și invazie de șoareci și

²⁴ *Ibidem*, p. 69.

²⁵ Paul Binder, *loc. cit.*, p. 177.

²⁶ D.J.A.N. Brașov, *Fond Primăria Brașov*, seria Recensământul populației din Brașov și Țara Bârsei, pach. 1, f. 28.

²⁷ Radu Tempea, *op. cit.*, p. 96.

²⁸ Apud Ion Mușlea, *op. cit.*, p. 346.

²⁹ Paul Binder, *loc. cit.*, p. 178.

melci care au distrus recoltele în 1732, secetă urmată de o toamnă cu ploii prelungite în 1733, ploii torențiale în 1734, omizi și recoltă proastă în 1735, grindină și epizootie în 1737, lăcuste și epizootie în 1739.³⁰ Cronicarul Radu Tempea consemna la 6 ianuarie 1731 că „într-această zi au fost cald ca vara cât mulți din copii era cu cămășile”³¹, iar la 17 aprilie a aceluiași an:

„În Sâmbăta paștilor la 2 ceasuri după ce s-au făcut zio, aici în Brașov în Șchei și în cetate pe câteva case au ploat ploae roșie cum ar fi sânge, și strângându-o în păhară au fost roșie, numai cât n-au fost sânge, iară aséminé. Aceasta socotim că iaste semn unii vărsări de sânge pre locurile aceste, pentru ale noastre păcate, de care milostivul Dumnezeu cu mare mila sa să ne apere și să ne păzescă”³².

Deși Țara Bârsei nu a fost afectată direct de ciuma care s-a manifestat în Banat și în Transilvania în timpul războiului austro-turc dintre anii 1737 și 1740, efectele acesteia s-au răsfrânt și asupra Brașovului. În scrisoarea din 13 ianuarie 1738 adresată comisarului suprem de război, Magistratul arăta că „treapădul provocat de armată, sărăcia și mizeria în care zăceau supușii împărătești al căror principal mijloc de trai era comerțul cu Țara Românească, care acum nu se mai putea face, epidemia de ciumă care a bântuit, toate acestea au distrus populația încât de abia va putea face față achitării quantum-ului de contribuție împărătească”³³.

După doi ani deosebit de ploioși, anul 1740 cunoaște și o iarnă neobișnuit de grea:

„Când au îmblat văleatu 1740 o au căzut zăpada în toate țări foarte mare ș-au perit oi și altă marhă și holdele. Și a 2 zi de Sîn Giorgi au nins și au stătut zăpada pân a treia zi. Și tot într-acest an, în luna lui maiu a treia zi au ninsu și la dealuri s-au prinsu și viile n-au fost înfrunzite. Când au îmblat văleatu 1740 au nins în septemvrie în 18 zile și au stătut 2 zile zăpada. Să știe că în leat 7248 [1740] fevr. 17, au fost un viscol prea mare”³⁴.

Recoltele slabe au dus la scumpirea hranei, câbla de grâu ajungând în Țara Bârsei în anul 1740 la 7–8 florini, scăzând în luna mai a anului 1741 la 3 florini, pentru ca în lunile iunie și iulie prețul să crească din nou până la 5–6 florini.³⁵

Deceniul al cincilea al secolului al XVIII-lea a fost marcat în toate cele trei țări românești, pe fondul unor veri secetoase, de invazii succesive de lăcuste, care au provocat mari daune culturilor agricole. Iată ce consemna Dimitrie Eustatievici:

„La anul 1746, august 1, la aciastă zi au venitu lăcuste multe de la țara Românească și țara Moldovii aici la Țara Bârsii, și de aici s-au dus la țara Ardealului și la Țara Ungurească, și la multe locuri multă pagubă au făcutu, mai

³⁰ Toader Nicoară, *loc. cit.*, p. 251–252.

³¹ Sterie Stinghe, *Istoria bisericii Șcheilor Brașovului. Manuscript de la Radu Tempea*, Brașov, 1899, p. 87.

³² *Ibidem*, p. 96.

³³ *AM-IAN*, I, doc. nr. 695, p. 141.

³⁴ Ilie Corfús, *op. cit.*, p. 117.

³⁵ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 152.

ales la scaunul Sebeșului, căci acolo s-au îngropat toamna. S-au fost îngropat și aici, la Dârste, dar pagubă n-au făcut, căci primăvara li sau strâns oamenii cu merșeșug și li-au omorât³⁶.

În 1747 Brașovul, ca și împrejurimile sale, a fost afectat de valuri succesive și compacte de lăcuste, venite dinspre Trei Scaune în noaptea de 13–14 august, care au distrus culturile de vară, iar în 20 și 23 august alte roiuri, atât de dense, încât au întunecat soarele, s-au adunat pe Valea Răcădăului și pe hotarul orașului dinspre Săcele, unde și-au pus ouăle.³⁷

Tot în această perioadă, Țara Bârsei a fost afectată câțiva ani la rând (1744, 1745, 1746, 1748) de epizootii³⁸ care au redus numărul de animale.

Din nou, anii succesivi marcați de secetă, de invaziile de lăcuste și de epizootii au avut ca urmare o subnutrire a celei mai mari părți a populației, slăbindu-i rezistența în fața unei noi epidemii de ciumă, care bântuia deja în Țara Românească din 1754.

Potrivit descrierii lui Herrmann preluată de Binder³⁹, în octombrie 1755, un negustor grec a adus ciuma la contumacia de la Timiș, unde a și murit. Servitorul aceluia negustor s-a întors în Țara Românească însoțit de un ofician al carantinei de la Timiș, fiind luat în căruță de un băiat din Săcele. După ce servitorul a murit pe drum și a fost îngropat la Sinaia, băiatul și oficianul i-au luat hainele și caii și s-au întors la familiile lor pe care le-au contaminat.

Deoarece în Transilvania se semnalaseră îmbolnăviri suspecte de ciumă, împărăteasa Maria Terezia îl trimite în Principat pe Adam Chenot, proaspăt doctor în medicină la Viena. În lucrarea sa „Tractus de peste“, apărută la Viena în 1766, pe lângă aspecte privind epidemiologia, manifestările și tratamentul bolii, Chenot relatează cu un plus de detalii împrejurările pătrunderii ciumei la Brașov. Anume, negustorul – care nu era grec, ci un armean pe nume Martin Gregorius, originar din părțile Mării Negre – a sosit la Timiș însoțit de alți trei negustori. Unul dintre aceștia, Radu Andrei din București, s-a întors spre Sinaia unde, înainte de a muri de ciumă, s-a întâlnit cu ciobanul Stan Fulga și cu ginerele acestuia, Stan Inașul, care erau cu turmele lor în drum spre Șcheii Brașovului, unde locuiau. Ocolind carantina de la Timiș, cei doi ciobani s-au întors pe cărări ascunse la casele lor din Șchei, unde au murit subit, transmitând ciuma prietenilor și rudelor.⁴⁰

Popa Nicolae Grid consemna că la 26 octombrie 1755 „sau început ciuma la Brașov și la Ispas adevă zioa de înălțarea lui Hristos sau închis Cetatea, și iarăș la anul în zioa de Ispas sau deschis“⁴¹.

Autoritățile iau măsuri de prevenire împotriva proliferării epidemiei în Țara Bârsei, pasul Timișului fiind închis, iar satele săcelene Baci, Turcheș, Cernatu și Satulung, unde s-au semnalat mai multe cazuri suspecte, precum și județul Trei Scaune, au fost izolate la 7 decembrie 1755 printr-un cordon militar. Dar, în urma veștilor – care s-au dovedit ulterior eronate – că situația s-a ameliorat, pe 5 februarie 1756 s-a permis populației din Trei Scaune să intre în Brașov, iar pe 27 februarie s-a ridicat cordonul din jurul celor patru sate săcelene, cu toate că circulau știri despre

³⁶ Apud Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronică săsească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 396.

³⁷ Georg Michael Gottlieb von Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt* (ediția Oscar Metzel), I–II, Sibiu, 1883–1887, p. 339.

³⁸ Toader Nicoară, *loc. cit.*, p. 252.

³⁹ Paul Binder, *loc. cit.*, p. 185.

⁴⁰ Arnold Huttman, *Ciuma doctorului Adam Chenot*, în *Apărarea sănătății ieri și azi. Studii, note și documente*, Ed. Medicală, București, 1984, p. 85.

⁴¹ Apud Ion Mușlea, *loc. cit.*, p. 347.

apariția unor buboane de ciumă la câțiva locuitori din Șchei.⁴² Preoților români din Șchei li s-a interzis să facă vreo înmormântare înainte ca fizicul orașului să examineze cadavrul, iar chirurgul Klein a fost mutat în cartier pentru a vizita bolnavii și morții și pentru a întocmi rapoarte regulate.⁴³

În ziua de 17 aprilie 1756 moare în Șchei soția lui Nicula Golgoman, apoi mor Nicula și cei trei copii. Deoarece la câțiva vecini apar unele semne suspecte de ciumă, casele acestora sunt puse sub paza soldaților, iar la 26 aprilie toată valea unde se găseau aceste case este izolată. În jurul a 18 case s-a delimitat un perimetru înconjurat de un gard păzit de soldați, fiind transformate într-un lazaret pus sub conducerea chirurgului Klein, unde erau internați toți cei infestați. Guvernul și Comisia sanitară de la Sibiu i-au trimis la Brașov pe doctorul Adam Chenot și pe chirurgul Kurtz, aceștia preluând la 19 mai conducerea acțiunilor sanitare în lazaretul din Șchei, care era prevăzut cu trei secții: una pentru contaminați, alta pentru suspecți și a treia pentru cei în curs de vindecare.⁴⁴

La 22 mai s-au format trei cordoane de izolare: unul separa cartierul Șchei de cetate, al doilea separa cetatea de cartierele Brașovechi și Blumăna și de district, iar al treilea separa districtul de restul Țării Bârsei.⁴⁵ Românii de vază au părăsit cartierul, probabil înaintea instituirii cordonului dintre Șchei și cetate, refugiindu-se în cetate și chiar în Țara Românească⁴⁶, astfel încât molima a afectat îndeosebi populația de condiție săracă.

Comunitatea românilor din Șchei se implică din proprie inițiativă în această acțiune menită să limiteze proliferarea epidemiei. Astfel, protopopul Eustatie Grid a angajat pentru două săptămâni 20 de pușcași pe care-i plătea cu câte 1 florin renan pe săptămână ca să facă de pază în păduri contra tâlharilor, pe alți 12 pușcași i-a angajat cu câte 50 de denari pe săptămână ca să păzească, împreună cu soldații, casele închise pentru ciumă și a mai angajat 8 paznici de noapte cu 50 de denari, care să patruleze de la 9 seara până dimineața.⁴⁷

Probabil că hotărârea din 26 mai de a retrace compania de soldați din Șchei în cetate s-a luat considerându-se suficiente aceste măsuri de pază pentru suburbie. Și totuși, un locuitor din Șchei a trecut clandestin cordoanele și a dus la Prejmer molima, care a apărut apoi la Sânpetru, iar la 28 iunie în cetatea Brașovului, unde s-a înființat un lazaret.⁴⁸ Acesta nu a fost singurul caz de încălcare a cordonului din moment ce aceia ce-l treceau, mai ales noaptea, erau porecliți „Peteschen“ (petece) de la bubele ce apăreau pe indivizii contaminați, printre ei numărându-se desigur contrabandiștii care, profitând de penuria de alimente, își asumau un asemenea risc.⁴⁹ La 20 septembrie 1756 comisarul carantinei din Șchei, Frantz, raporta Magistratului situația „prevaricatorilor“ (contravenienților) cordonului militar care se aflau în arest: Stana Lupului, țiganul Andrei, valahii Bucur Preda, Ioan Cinzoiul și Dumitru Crețoiul, măcelarul Teodor Catană și tânărul Sandru Furnică, prinși venind dinspre Dârste.⁵⁰

În lazaretul din Șchei, care a fost lărgit prin includerea a încă două case evacuate, se internau zilnic noi bolnavi, pentru care Chenot cerea insistent inventar (constând în paturi, fân și veselă), dar pe care senatul orașului întârzia să îl asigure.⁵¹ Cele solicitate de Chenot nu însemnau o cheltuială prea mare, însă situația financiară a orașului era foarte precară. Printr-o scrisoare adresată la 23 iunie

⁴² Arnold Huttman, *loc. cit.*, p. 84.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem.*, p. 84–85.

⁴⁵ Paul Binder, *loc. cit.*, p. 185.

⁴⁶ Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 401.

⁴⁷ Candid C. Mușlea, *op. cit.*, II, p. 42–43.

⁴⁸ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 159.

⁴⁹ Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 401.

⁵⁰ *AM-IAN*, I, doc. nr. 1338, p. 261.

⁵¹ Arnold Huttman, *loc. cit.*, p. 87.

Comisiei sanitare subdelegate, Magistratul Braşovului arăta execuţiile forţate făcute de militari pentru încasarea contribuţiei – cu toată situaţia disperată a locuitorilor din cauza lipsurilor şi a foametei care bântuiau – şi cere împărătesei să ajute din tezaurul ţării oraşul complet secătuit, să oprească execuţiile forţate militare şi să se repartizeze din fondul cameral sume pentru întreţinerea oamenilor săraci, pentru plata salariilor şi pentru executarea diferitelor dispoziţii.⁵² Comisarul Frantz s-a îngrijit încă din septembrie de aprovizionarea lazaretului cu lemne din pădure şi, cu toate că românii cereau pentru transportul lor un „preţ exagerat”⁵³, în raportul acestuia către Magistrat din 6 noiembrie, confirmă că are lemnele necesare lazaretului, dar întâmpină mari greutăţi cu românii care „se împotriveau ordinelor” (nu mai era vorba de preţ, ci de ordin!) de a coborî lemnele din pădure⁵⁴. Locuitorii din Şchei se pare că au fost în cele din urmă ajutaţi, deoarece acelaşi comisar al carantinei cerea Magistratului, la 10 decembrie 1756, o amânare de o săptămână pentru întocmirea conspectului cerut cu privire la împărţirea cerealelor în Şcheii Braşovului, fiind nevoit să-l întocmească noaptea, deoarece în fiecare zi era hărţuit şi ocupat.⁵⁵

La 9 iulie 1756 Magistratul comunicase populaţiei oraşului, din înaltul ordin chesaro-crăiesc, următoarele⁵⁶:

1. Persoanele infectate de ciumă care ocolesc să se denunţe, care merg pe la alţii pe care-i infectează, sau care încearcă să încalce hotarele, să fie împuşcaţi fără milă.
2. Se interzic preumblările pe jos sau călare prin oraş şi nimeni nu are dreptul de a trece barierele în suburbiile oraşului.
3. Lucrătorii care cosesc şi strâng fânul pe livezile oraşului trebuie să prezinte la barieră atestatul eliberat de oficialităţi, să meargă şi să se reîntoarcă în grup.
4. Se aplică pedeapsa cu moartea tuturor celor care contravin şi negustoresc cu persoane suspecte.
5. Se interzice, cu pedeapsa cu moartea, contactul complet cu satele Satulung, Cernatu, Baci şi Dârste.

Aflat în contact permanent cu bolnavii, atât în lazar, cât şi în afara lui, doctorul Chenot se îmbolnăveşte şi el, primele simptome apărând în 23 iunie 1756, la două zile după ce vizitase douăsprezece case situate în diferite locuri din Şchei.⁵⁷

Cum populaţia evita să recunoască evidenţa ciumei, dând bolii tot felul de nume evazive, a fost nevoie de un ordin imperial care să schimbe această atitudine, cerându-se locuitorilor să nu nege existenţa ciumei, iar bolnavii să fie obligatoriu duşi în lazarul din Şchei, prevăzut cu 60 de paturi.⁵⁸

În luna noiembrie a scăzut numărul bolnavilor, astfel încât au putut fi îngrijiţi cu toţii în lazar. Hainele şi obiectele casnice aparţinând bolnavilor erau arse, iar hainele suspecţilor erau tratate 42 de zile prin spălare şi afumare. Cei suspecţi de ciumă trebuiau să-şi evacueze casele într-un

⁵² *AM-IAN*, I, doc. nr. 1336, p. 260.

⁵³ *Ibidem*, doc. nr. 1382, p. 269.

⁵⁴ *Ibidem*, doc. nr. 1368, p. 267.

⁵⁵ *Ibidem*, doc. nr. 1371.

⁵⁶ *Ibidem*, doc. nr. 1373, p. 268.

⁵⁷ Arnold Huttman, *loc. cit.*, p. 87.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 90.

timp de 3 săptămâni, pentru a fi curățate și dezinfectate, în această perioadă ei locuind în alte case, fiindu-le interzis contactul cu alți oameni.⁵⁹

Pe 20 noiembrie 1756, comisia sanitară subdelegată din Brașov, având în vedere că de 42 de zile nu s-a mai semnalat nici un caz de ciumă în oraș și în cele două suburbii, ordonă redeschiderea școlilor, dar menține cordonul în jurul orașului, schimburile comerciale cu exteriorul urmând să se facă numai la bariera de la Bartolomeu, în zilele stabilite.⁶⁰

Despre bolnavii din satele Țării Bârsei și lazaretul de la Codlea înființat pentru aceștia, Popa Stan din Holbav a făcut însemnări, „ca să nu să uite despre“ strictețea cordonului care înconjura Țara Bârsei, lazaretul de la Codlea, lipsurile îndurate de oameni din cauza izolării satelor, ajutorul primit de la „crăiasă și domni“ și morții de ciumă din diferite sate:

„Precum să știe de când au fostu ciumă aicea în Țara Bârsii. Și era în anul dintâi la 1756. Era lăzăret în Cotlea. Pă cine îl prindea, îl duce acolo de își făcea lăzăretu în Cotlea. Și țineam eu, popa Stan din Holbav, în Vilcan, la besearică de frica neamților și mă găsea nemții în besearică și nu-m zicea nimica.

Apoi după aceeaia, la anul, s-au și mai întăritu, că au început a muri de ciumă la Zărnești, apoi în Poiana Mărului, apoi în Holbav. Și au pus străjile din Măgura Cotli încoace pă Valea Lupului în jos și tot pă vale în jos până la morișoară, apoi de acolo în sus până în vârful muntelui. Și era închise foarte tare satele ceaste ciumate. Și au trimis fâlceari prin satele cele ciumate, și au murit toți fâlcearii și în Zărnești și în Poiana Mărului și în Holbav. Și în Holbav au muritu vro 42 cu toții și în Poiana Mărului 800 100 [?] fără unul și în Zărnești vreo 9 sute. Dar în Brașov mulți fără samă tocma în Scheai.

Și când muriia în Holbav de ciumă, muriia și vitele de boală. Și într-o vreme era totu străji împrejurul Holbavului, de nu ne lăsa să eșim din satu și mai peream de lipsă, ca vai de noi.

Apoi ș-au făcutu crăiasa și cu domnii milă de au adus faină de cea împărâtească foarte multă și sare și au avutu săracii mare noroc cu acealea. Apoi ne-au slobozitu în hotar numai, și au fostu așa din postul Sîntămării pân la Sânzeane. Apoi ne-au slobozitu la Podul Bârsii la târgu, ca să făcea târgu acolo, noi de cătră Ghimbav și cotleanii cu toate împrejurimile; ei nu trecea Bârșa. Și era un târgu ca Doamne ferește. Și era case multe la Podul Bârsii. Și am scris eu popa Stan din Holbav, ca să nu să uite“⁶¹.

Epidemia a încetat în primăvara anului 1757, orașul din cetate fiind deschis la 1 mai, Șcheii la 19 mai, iar cordonul din jurul Țării Bârsei a fost ridicat la 1 septembrie.⁶²

Doctorul Chenot a consemnat în raportul său că în perioada epidemiei locuiau în Șcheii aproximativ 900 de familii, din care aproape 700 erau familii de români cu mulți copii, și circa 200 de familii de sași cu copii puțini, iar numărul persoanelor infectate a fost de 2.532, din care au decedat 1.711. În restul orașului au fost infectate 62 de persoane, din care au decedat 51, iar în

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *AM-IAN*, I, doc. nr. 1377, p. 269.

⁶¹ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 172-173.

⁶² Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 159.

întregul district numărul total al persoanelor infectate a fost de 6.677, din care au decedat 4.303.⁶³ Potrivit unor însemnări de cronică, numai în primăvara anului 1756 au murit de ciumă în Șchei 1.711 români, alți cronicari știu de 1.468 de morți, iar pentru numărul morților în Țara Bârsei se avansează cifre contradictorii: 2.051, 4.144 sau 5.044.⁶⁴

Aceasta a fost ultima mare epidemie de ciumă care a afectat sudul Transilvaniei, în speță Țara Bârsei, următoarele epidemii având un efect mai atenuat datorită eficienței măsurilor de carantină ce au fost luate la propunerea doctorului Adam Chenot.⁶⁵

Deși la 2 ianuarie 1770 împărăteasa Maria Terezia a emis o patentă ce reglementa noi măsuri privind condițiile de trecere a frontierei la granița cu turcii, carantina pentru persoane, vite și mărfuri fiind obligatorie pentru o perioadă cuprinsă între 21 și 42 de zile⁶⁶, Țara Bârsei a cunoscut din nou flagelul ciumei în anii 1770–1771, aceasta afectând îndeosebi satele „colibașilor” din hotarul Branului, unde a pătruns de peste munți, din Țara Românească. Deoarece aceste sate erau foarte răsfirate și greu de inspectat, s-a făcut propunerea, însușită chiar de guvernatorul Transilvaniei, de a strămuta toți acești locuitori în patru noi amplasamente, mai adunate. Magistratul nu a acceptat proiectul, prevăzând că acei colibași nu-l vor accepta și se vor duce în Țara Românească, unde-și țineau vitele nu numai iarna dar uneori și vara, de unde vor aduce și răspândi ciurma.⁶⁷ Satele colibașilor au fost izolate printr-un cordon situat mai sus de cetatea Bran (unde funcționa carantina pentru străini), iar pentru a preîntâmpina trecerea colibașilor prin cordon, mânați de nevoia de a-și procura cele necesare traiului, autoritățile i-au aprovizionat cu alimente în valoare de peste 10.000 de florini.⁶⁸ În afara ținutului Branului, ciurma s-a extins și în ținuturile secuiești Trei Scaune și Ciuc.

Din iunie 1770 și până la începutul anului 1771, în districtul Brașov au murit 1.645 de persoane – procentul de letalitate de 73% fiind deosebit de mare⁶⁹ – din care 789 de morți au fost în satele din hotarul Branului.⁷⁰

În intervalul 1778–1782, Țările Române au cunoscut, pe lângă obișnuitele fenomene climatice extreme (secete, grindine, ierni grele, inundații), și câteva invazii pustuitoare de lăcuste, care s-au succedat în roiri⁷¹, unele din ele trecând din Țara Românească și Moldova peste Munții Carpați, afectând și Transilvania.

Despre invazia de lăcuste asupra Brașovului din 1780, Dimitrie Eustatievici scria⁷²:

„La anul 1780, iul. 13, la aciașă zi au venitu lăcuste multe foarte de la Țara Rumânească aici, la câmpul Brașovului, dar, fiind voia lui D-zeu, n-au făcut multă pagubă, puindu-să la ogoară, și, fiind vremi ploioase, au fost vr-o opt zile la câmpu, neputând să zboare, și, fiind porunca de la domni, au mersu oameni din Șchiai, din cetate, din Brașovul Vechi și din Blumăna ca să le izgonească și, văzând că nimic nu poate folosi să le poată goni, fiind multe ploi, au poruncit de la toate

⁶³ Arnold Huttman, *loc. cit.*, p. 90.

⁶⁴ Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 401.

⁶⁵ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 159.

⁶⁶ Bogdan-Florin Popovici, Emil Stoian, *Carantina Branului – considerații istorice*, Ed. Sigma, Brașov, 2002, p. 48.

⁶⁷ Titus N. Hașdeu, *Ciuma din 1770–1771 în hotarul Branului*, în *Din istoria luptei anti-epidemice în România. Studii și note*, Ed. Medicală, București, 1972, p. 128–129.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 129–130.

⁶⁹ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 163.

⁷⁰ Titus N. Hașdeu, *loc. cit.*, p. 130.

⁷¹ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 165.

⁷² Apud Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 396.

casele să strângă câte doao fiardele [ferdele] și să le opărească. Și așa s-au strânsu mai multu de trei mii de găleate, și tot au rămas multe. După aceeaia, fiind voia lui Dumnezeu, s-au dus de aici. Aciastă urgie ni-au arătat D-zeu pentru răutățile noastre“.

Nu știm dacă însemnarea popii Nicolae Grid se referă la aceeași invazie de lăcuste sau la un alt roi ce s-a abătut o săptămână mai târziu⁷³:

„1780. 20 Iulie. Au venit lăcuste multe în Brașov, și leau fiert oamenii ca pe racii, și leau dat pe vale“.

În 1786, ciuma care bântuia de mai mulți ani în Țara Românească s-a infiltrat în Țara Bârsei⁷⁴, fiind adusă de un fecior de cioban din Râșnov ce se întorsese acasă de peste Carpați, fapt consemnat astfel de Nicolae Grid⁷⁵:

„1786. 2. Septembrie. Au început la Râșnov a muri de ciumă, și împărțind haine și colaci la pomană, sau întins moartea și pă la alte sate dimprejur, care toate îndată sau închis“.

Măsurile prompte și drastice luate de Guberniu, care a trimis la fața locului pe protomedicul Michael Gottlieb Neustädter și chiar pe guvernatorul Transilvaniei, Michael Brukenthal, în calitate de comisar regal investit cu puteri depline, au limitat efectele ciumei, care a fost restrânsă la localitățile Codlea, Holbav și Râșnov, unde au fost construite 14 barăci spațioase pentru internarea bolnavilor.⁷⁶ Neustädter a consemnat în raportul său că în cele trei localități au fost identificați 96 de bolnavi, din care au decedat 62, iar 22 erau pe cale de vindecare.⁷⁷

Pentru a preîntâmpina intrarea în Transilvania a ciumei care reizbucnise în Țara Românească în 1795, s-au întărit măsurile de supraveghere și control la frontiera cu această țară. Constatându-se câteva cazuri izolate de ciumă la pasul Timiș, la Rotbav și chiar printre țiganii cartierului Blumăna din Brașov,⁷⁸ Magistratul Brașovului raporta la 18 septembrie Guberniului despre măsurile luate pentru a împiedica extinderea ciumei în district. Astfel, ordinele guvernamentale și regulamentul întocmit de Magistrat au fost aduse la cunoștința întregii populații prin parohii și prin afișarea lor în locuri publice, iar cei ce veneau din Moldova și Țara Românească trebuiau să posede, în afară de pașaport, și o adeverință că au trecut prin carantină.⁷⁹ Ca o măsură în plus, la 26 septembrie în cele trei suburbii ale orașului au fost blocate intrările și ieșirile, stabilindu-se câteva locuri de trecere.⁸⁰ Nu s-au semnalat cazuri de infectare în oraș, iar la 10 octombrie 1795 subdelegații comisiei sanitare raportau Guberniului că în district nu s-a mai semnalat nici un caz de ciumă.⁸¹

⁷³ Apud Ion Mușlea, *loc. cit.*, p. 347.

⁷⁴ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 170.

⁷⁵ Apud Ion Mușlea, *loc. cit.*, p. 348.

⁷⁶ Paul Binder, *loc. cit.*, p. 187.

⁷⁷ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *op. cit.*, p. 171.

⁷⁸ *AM-IAN*, II, doc. nr. 1511, 1515–1519, p. 269–270.

⁷⁹ *Ibidem*, doc. 1520, p. 270–271.

⁸⁰ *Ibidem*, doc. 1524, p. 271.

⁸¹ *Ibidem*, doc. 1534, p. 273.

În secolul al XIX-lea Brașovul a cunoscut două epidemii de ciumă, dar, datorită virulenței scăzute a virusului și măsurilor sanitare imediate, numărul victimelor a fost redus. Prima a avut loc între anii 1813 și 1814, fiind adusă din Țara Românească cu un transport de lână. Accesul din Țara Românească în Țara Bârsei era strict controlat la punctele de frontieră și vamă de la Timiș și Bran, prevăzute cu carantine, iar orașul a fost izolat prin cordon sanitar, astfel că au fost infestate doar 246 de persoane, din care au murit 166.⁸² Vicenotarul Companiei grecești din Brașov, Antonie Constantin, relatează în cronică sa evenimentele legate de ciuma de la Brașov⁸³:

„1813, Noemvrie 19 și, după călindariul cel vechiu, la dechemvrie 1, zioa Miercurii, au încuiat tote porțile cetății, fiindcă s-au fost încins ciuma în Brașovechii, și așa din domnii č. maghistrat unii s-au dus la sate și s-au închis, iarăși în Schei s-au rânduit dumnul Draușii senatoriul și împărțitorul, iarăși de spre Brașovechiului și a Blumenii s-au fost rânduit domnul Brener, iarăși senatur al č. maghistrat în Blumăna, lângă podul cel de piatră, unde apoi la acel pod de piatră s-au fost făcut și linii, și acolo mergea fiiștecare om care avia să cumpere sau grâu sau orice de trebuința casii sale și, de avea hărtii, adecă bancoțidule, le afuma, iarășii, de avia cinevașii banii de argint sau aramă, ei băga în oțăt, și așa lăsa pă omul cu țadulă de ișia afară, la portă, și așa, după ce au început târgul acolo, iarășii s-au slobozăt d-au putut omul a umbla iarăși fără țidule; numai de la sate nu lăsa ca să intre înlăuntru, și cine ar hi vrut să miargă de aicia la vre-un orași au la vre un sat, caută să facă lazaret jos în Brașovechii, în capul Brașovechiului 3 săptămăni, și așa au fost închis și bisericile de nu putia nimenia să miargă și, dacă și mergea cinevașii, tot la mezul noapții caută să meargă. Și așa au ținut aciasta cu sf. bisericii până la anul 1814, Martii 15 și 25, și apoi s-au slobozit într-o sâmbătă seară. Iarășii după aceia au dat iarășii poruncă că fieștecare să-șii grijească în casă și hainele să și le scuture. Și la Martie 16 au venit pă la fiiștecare gazdă de l-au jurat un domn de maghistrat ca să spoie dacă știe cevaș: nescai haine are furate sau ascunse sau dacă știe cevașii“.

Această ciumă se regăsește și în însemnările lui Nicolae Grid, cu amănunte în plus despre manifestările ei în Șchei⁸⁴:

„1813. 16 Octombrie. Sau început ciuma în Brașovul vechiu, care un zidari sas de acolo, lucrând la vama Timișului, prin niște bumbac ceau adus de acolo, molipsit din țara rumunească (fiindcă la București și prin toate satele de prin prejur murea fără seamă mulțime) au murit și el, cu toată familia lui și sau încins boala și pă la alte rudenii ale lui carii fusese la îngopare, atâta din Brașovu-vechi, cât și din Curmătură. La Săcele încă au murit vro câteva case de unguri, tot de aceia carii adusesse câte cevaș molipsit de la vamă. Iară o muere din Brașovuvechi

⁸² Ion Dumitrașcu, Mariana Maximescu, *O istorie a Brașovului*, Brașov, 2001, p. 87.

⁸³ Apud Nicolae Iorga, *Acte românești și câteva grecești din arhivele Companiei de comerț oriental din Brașov*, Vălenii de Munte, 1932, p. XXXV–XXXVI.

⁸⁴ Apud Ion Mușlea, *loc. cit.*, p. 349–351.

fugind într-o noapte aicea pe Coastă [cartier în Șchei] la niște rudeniile ale ei, în vreme de 24 de ceasuri au murit într-o casă 5. persoane iară 3 au scăpat. Deci atunci pricepându-se beteșugul, îndată prin porunca Domnilor locului toate casele ce să primejduse sau închise, și sau pus straje, iară hainele, și așternuturile ce au avut li sau ars, și pre oamenii din casele acelea iau dus pe toți la spital în Blumăna.

Așijderea și în țigănie sau încins boala la vro câteva case, și pă Tocile, și pă Cacova și de toți nau murit în Șchei nici 30 de oameni: iară din casele neguțătoarești nice una nu sau molipsit. La 18. Noemvrie a. c. sau oprit toate bisericile, atâta ale noastre, cât și ale altor nații ca să nusă mai facă slujbă, să adune oameni mulți, nici clopotele nu sau mai tras la nici o biserică, fără numai la prânz la 12. ceasuri, și seara la 8. să trăgea clopotul cel mare, pentru înștiințarea fieștecăruia creștin, casă roage pe Dumnezeu în casa sa. Însă pe lângă opreliștea aceia în taină tot sau făcut slujbă în toate zilele în biserica noastră. Într-o lună au început a să face linia în Blumăna la podu de piatră, și acolo să făcea târg, de vreme ce oamenii cei de dincolo de linie nu era slobozi să intre în Brașov, de acolo fiește care își cumpăra cei trebuia; și sau făcut și lazaret în capul Brașovechiului lângă biserica săsească [Bartolomeu] de 3. săptămâni, la cei ce au vrut să iasă de aicea, măcară prea puțini au trecut dincolo, de vreme ce vedea că la o săptămână numai unul sau doi murea, apoi la câte 2. trei săptămâni murea unul; însă cum murea undeva, îndată pe toți cei din casă cioclii îi ducea la spital, și hainele le ardea (care haine și așternuturi ce sau ars, la urmă toate sau plătit cu bani) și așa prin această prea bună pază, sau ciontat ciuma (care ar fi putut să se încingă) însă să poate socoti, că pă lângă pază, mai mult voia lui Dumnezeu au fost de neau izbăvit de această groaznică și cumplită moarte. Într-o lună au murit peste toți la 158. de oameni. La 22. Februarie a. c. sau oprit strașnic a nu să mai face slujbă la bisericile cu poruncă chiar dela Curte, că poate acolo să înștiințase că aicea mor foarte mulți și nu sau mai făcut slujbă până la 15. Martie, iar atunci sau slobozit bisericile și clopotele, și sau făcut mare mulțumită lui Dumnezeu pentru izbăvire. sau oprit și oamenii de aicea să nu mai meargă la linie, fiind că nu să mai făcea târg acolo, ci să da bucate dela Cetate, găleata de grâu cu 8. nemțești WW. La 27. Februarie sau dat poruncă fiește care gazdă săși spele podinile, ușile, și săși spoiască în casă, să scoată hainele și așternuturile la vânt. Iară la 1-mă Martie au început a căuta doctorii cu un domn de [la] maghistrat prin toate casele dearândul pă oameni, însă numai pe slujnicele lea vizităluit (fiind că sau aflat multe sfrențite) iară pe alții nu; și la 12. Martie iară au vizităluit casele casă ție toate grijite și curate. La 11. Martie a. c. au venit I. Gubernial Senitets Comision dela Coflea, în Brașov și numai la biserica rumânească cea mare din Șchei au venit de sau uitat. La 13. Martie au început comisareșii de aicea orânduți a jura pe fiește care din casă în casă, casă nu aibă ceva molipsit, ascuns și cum că sau curățit fiește care cele ce au avut după poruncă. La 31. sau strâns toate bumbacurile și lânurile cât sau aflat aicea la Brașov din porunca I. Comision, și pecetluinduse sau trimis de au făcut lazaret la vamă, și în Brașovuechi în biserica săsească din capul Brașovechiului 3. săptămâni, și iară sau adus. Iară la 4. Aprilie sau stricat linia, și sau slobozit fiește care a merge în țara nemțească și unguerească unde va vrea, numai lăzăreturile țării rumânești au rămas foarte întărite“.

Fenomenele climatice extreme au continuat să se manifeste în Țara Bârsei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima treime a secolului al XIX-lea, dar la intervale mai mari și cu mai mică intensitate, cu un impact mai atenuat asupra vieții locuitorilor. Astfel, Țara Bârsei a fost afectată de secetă în anii 1789, 1797, 1813 și 1830, de inundații în 1779, 1783, 1789, 1804, 1805, 1810, 1824 și 1829, de grindină în 1813 și 1820 și de invazii de lăcuste în anii 1781, 1783 și 1828.⁸⁵ Redăm câteva însemnări din cronicile vremii despre aceste fenomene:

„1801. În 17. 18. și 19. Ianuarie. Întracete trei zile au fost vânt foarte mare încât multe coperișe de case, de șopuri, porți și stoboară au căzut, atuncia au căzut și școalele cele vechi, unde învăța copii. Întru această noapte au tunat și fulgerat”⁸⁶;

„1812. 4 Octombrie. Seara pe la 6½ ceasuri au ploat și tunat tare ca vara”⁸⁷;

„1814. 18. Aprilie. Au nins toată zioa și noaptea, încât sau făcut o zăpadă mai mare de o jumătate cot, însă nu numai aicea, ci și în Ardeal, și în țara rumânească, încât sau stricat poamele aicea (fiind că era pomii înfloriți) iar la sate nu, ba încă și viile pe alocurea, de vreme ce au înghiețat noaptea și au ținut zăpada 6. zile până sau topit”⁸⁸;

„1814. 25. Aprilie. Iarăș au nins toată noaptea, și adoua zi un viscol foarte mare, și au ținut zăpada pe pământ 5. zile”⁸⁹;

„1828, avgust 22, au venit lăcuste aicia, marți. ca negura au fost venit în vreme de unsprezece ceasuri. Și s-au tras despre Dîrste de au venit aicea la Brașov. [Au] eșit oameni și au tras și clopotile la biserici. Și s-au tras spre Cîrstianu și spre Vilcani la Bran”⁹⁰;

„1831, Noemvrie 25 pînă la 1832, februarie 8, n-a căzut zăpadă, și, la Fevruar prima, au început a fi un ger mare, dar ger uscat, fă[ră] zăpadă”⁹¹;

„1832, Iunie 18, zioa Sîmbătă, au fost mare potop, căt au luat și case și au înnecat și oameni, fiindcă ploia au ținut zioa și noaptea în doao zile, și au făcut mare stricăciune și în Brașovechi, care și la multe grădini s-au dărămat și pămîntul

⁸⁵ Toader Nicoară, *loc. cit.*, p. 253–255.

⁸⁶ Ion Mușlea, *loc. cit.*, p. 348.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 351.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 351–352.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 168–169.

⁹¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. XL.

cu pomi cu tot, și mai pân scurt mare stricăciune s-au făcut la acest orași al Brașovului⁹².

Ciuma s-a manifestat ultima oară în Brașov în anii 1828–1829, dar măsurile de carantină, cordoanele și măsurile sanitare și-au dovedit eficiența, numărul morților fiind redus. Antonie Constantin, vicenotarul Companiei grecești, scria:

„1828. Noemvrie 11, zioa Duminecă, s-au închis bisericile, zicând că iaste ciună, și la Noemv. 20 an [au] eșit și domnii de Maghistrat, încă fiind aicea și nepotul lui Brucăntal, și așa s-au dus la Cotlea, împreună și cu vama, mergând domnu, vameșii și controloru și cu toată canțalariia, și domnul ghenărariul, și domnu maioru și copii cei săraci. Și încă și mulți din neguțitori au eșit pă la sate. Și așa, la 22 Noemvrie, într-o joi, au închis cu linii tocma în jos, la Brașovechii, și acolo să făcea târgu, oricine ce avea a cumpăra. Și așa în 18 Dechemvr., Marți la 10 ceasuri, au intrat cătanele iarăși de la linie în cetate și au început a pușca și a striga: vivat. Și așa, la 25 dechemvrie, la 12 ceasuri, au intrat și Comisionu înlăuntru în ceta[te]. Și în 26 Dechemvrie, după prânz, la 3 ceasuri, s-au deșchis iarăși bisericile și școalele, dar, cum s-au văzut lucru, n-au fostu ciună după cum au zis domnu doftoru Placăr, dar numai au fost altă boală⁹³.

După dispariția ciumei, epidemia care a secerat cele mai multe vieți a fost holera, care a afectat Brașovul în anii 1831, 1848 și 1866. Cum holera, pornită din Rusia, ajunsese în 1830 la hotarele Transilvaniei, făcând ravagii în Țara Românească și Moldova, printre măsurile de prevenire luate de autorități a fost și aceea de a publica în cele trei limbi ale naționalităților din Transilvania instrucțiuni pentru oficiile sanitare. Astfel, în decembrie 1830, Consiliul Locumtenențial al Ungariei publica la Buda în limba română „Diregăciune pentru Superioritățile Sănătății și pentru Mădulările Institutului Contumațialnic spre acea înțintită ca hotarele Țărilor Austriace Crăești Împărătești de năvălirea boalei colera care în Țara Rusească peste popor stăpânește să se poată scuti și în întâmplarea năvălirii, lățirea numitei boale să se poată împedeca⁹⁴, iar Magistratul Brașovului emitea la 26 ianuarie 1830 o înștiințare în nouă puncte care stabilea măsuri de prevenire a epidemiei⁹⁵. În Țara Bârsei holera s-a manifestat între lunile iulie și septembrie, în Brașov numărul bolnavilor fiind de 452, din care au decedat 330, iar în 18 localități din district au fost 432 de bolnavi, din care au decedat 316.⁹⁶

Epidemia din 1848 s-a extins din Rusia în Principatele Române și, cu toate măsurile de prevenire, a afectat și Transilvania. Până la 5 august, în condițiile unei veri toride care favoriza propagarea bolii, în regiunea Brașovului s-au înregistrat 120 de decese, iar în satele din împrejur 76 de decese. După această dată numărul deceselor a scăzut simțitor în oraș.⁹⁷ La 31 august protopopul Petre Gherman din Șchei era sfătuit de vicarul Moise Fulea de la Sibiu să explice credincioșilor

⁹² *Ibidem*, p. XLI.

⁹³ *Ibidem*, p. XL.

⁹⁴ Aurel Răduțiu, Gyémánt Ladislau, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania, tipărite în limba română*, București, 1981, p. 303.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 305.

⁹⁶ Gheorghe Brătescu, Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc*, Ed. Academiei, București, 2002, p. 88.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 177.

cum se trata holera, iar dacă numărul morților ar fi mare, „să se tragă clopotele pentru toți o dată pe zi, la un timp hotărât, pentru ca locuitorii să nu se țină neconținut cu frică și cu groază, prin sunetul clopotelor de mai multe ori pe zi”⁹⁸.

Secolul al XIX-lea a cunoscut și epidemiile altor boli contagioase, ca variola și tifosul, cărora le-au căzut victime un mare număr de persoane. Încă de la începutul secolului al XIX-lea s-au făcut vaccinări antivariolice, dar de ele au beneficiat puțini oameni. Epidemiile aveau o ciclicitate de aproximativ un deceniu, iar la Brașov cele mai virulente s-au produs în anii 1835–1836 (69 de morți), 1841–1842 (331 de morți), 1873–1874 (640 de morți) și 1880–1881 (469 de morți).⁹⁹ Alte boli contagioase, precum scarlatina, rujeola, difteria și tusea convulsivă, s-au manifestat mai ales în rândul copiilor.

⁹⁸ *Ibidem.*

⁹⁹ Ion Dumitrașcu, Mariana Maximescu, *op. cit.*, p. 87.